

Muisti, rauniot, unohtaminen

Unohtuminen, muistaminen ja aineellinen maailma kietoutuvat erottamattomasti toisiinsa raunioissa. Rauniot ovat materiaa, mutta materia yksinään ei riitä raunioksi. Syntyäkseen rauniot tarvitsevat hetkiä, jotka nostavat ne unohtumisen katoavaisuudesta kollektiiviseen muistiin. Raunioita kuitenkin syntyy myös silloin, kun jotain jaetun muistin ja merkitysten läpikyllästämää tahdotaan tuomita katoavaksi ja tuhota.

Lokakuun lopussa 1793 Pariisin kunnallisuvaltuusto antoi määräyksen, että Notre-Damen länsifasadin kuninkaiden patsaat oli hakattava irti ja tuhottava¹. Vallankumouksen ajan Pariisista kirjoittanut Louis-Sébastien Mercier kuvaili patsaiden kohtaloa kolme vuotta myöhemmin seuraavin sanoin:

”Muistatko, lukijani, Notre-Damen portaalin kuninkaat, nuo elefantin paksuiset muodottomat hahmot, jotka seisovat rivissä Pariisin vanhimman kirkon julkisivun syvennyksissä? [...] Tiedättekö, mitä niille on tapahtunut? Pääleikkäin kasattuina ne lojuvat likaisimmassa saastassa kirkon takana. Niiden hirviömäiset muodot houkuttelevat katseita [...] suurine valtikoineen, huvittavasti häväistyinä, ne saavat naurahtamaan säälistä, mutta pian jo ajattelee tapahtumien ainutkertaisuutta ja kohtalon kummia oikkuja. Epäilemättä ennemmin vahinko kuin paha tarkoitus saneli heidän irvokkaan häpäisemisensä[.]”²

Vuosikymmentä myöhemmin saksalainen varhaisromantikan ajan filosofi Friedrich Schlegel vieraili St. Denis’n basilikassa, gotiikan tyyliuunnan synnyinsijoilla. Hän kuvaili, miten naakat ja varikset pelmahtivat lentoon raunioituneesta tuomiokirkosta, josta kaikki helposti tuhottava oli hävitetty ja kuninkaiden haudat revitty auki. Jäljellä olivat vain suurten rakenteiden paljaat hahmot.³

Kuvaukset herättävät ajankohtaisia assosiaatioita. Kevään 2015 aikana eri puolilla maailmaa on seurattu Isisin toimeenpanemaa kuvainriistoa ja Syyrian muinaisten rauniokaupunkien järjestelmällistä tuhoamista. Ainutlaatuisuudessaan korvaamattomien muinaismuistojen hävittämistä ei voi muuta kuin hämmästellä, mutta länsimaisen yhteisön kollektiivinen muisti on lyhyt – tai unohtus jokseenkin nopea. Vaikka Syyrian muinaismuistojen tuhoajat hävittävät itselleen paljon vieraampaa kulttuuriperintöä kuin Ranskan vallankumouksen kuvainriistäjät, lopputulokset muistuttavat toisiaan. Modernien muistiorganisaatioiden, julkisten arkistojen ja museoiden syntysija, Ranskan vallankumous, jätti jälkeensä yhden uuden ajan alun laajamittaisimmista kulttuuriperinnön tu-

hoista. Samaan aikaan Louvren Musée des antiqués’iin kannettiin Välimeren etelä- ja itäosista tuotua antiikin esineistöä rakentamaan uuden maailmanjärjestyksen kollektiivista muistia.

Raunioiden suhde muistiin ja unohtukseen on kaksijakoinen, sillä rauniot edellyttävät syntyäkseen sekä unohtamista että muistamista. Georg Simmelin klassisessa raunioartikkelissa rakennus muuttuu raunioksi, kun se unohtetaan luonnonvoimien armoille⁴. Rauniot voivat kuitenkin syntyä myös unohtuksen tietoisesta ehkäisemisestä. Saksalaisten vetäytyessään tuhoama Oradour-sur-Glanen kylä Limousinin alueella, jonka asukkaat surmattiin 10.6.1944 tapahtuneessa verilöylyssä, jätettiin Charles de Gaullen päätöksellä pysyväksi muistomerkiksi toisen maailmansodan terroristista. Rauniot syntyvät luonnonvoimien otettua ylivallan ihmisen luomuksista, mutta yhtä lailla ihmisen silmittömän tuhovoiman seurauksena, tavalla jota Simmel ei ajatellut kutsuessaan raunioita rauhan tyysijoiiksi⁵.

Raunio on olemus konkreettisenä esineenä kytkeytyy ristiriitaisesti muistamisen ja unohtamisen väliseen jännitteeseen. Ennen pitkää koitettavaa tuhoa on mahdoton pysäyttää korjaten ja konservoiden kajoamatta raunioita aitouteen, sen aineellisen olemassaolon autenttisuuteen.⁶ Kun raunio kohotetaan unohtumisen unestaan kollektiivisen muistin välikappaleeksi, sen ei enää haluta jatkavan luontaista katoavaisuuttaan. Raunio-käsitteen keskeinen ongelma kuuluu: miten tehdä unohtuneesta muistettua tai muistettua unohtettua?

Raunio synny

Raunio voi ajatella syntyvän kahdessa rinnakkaisessa tapahtumassa. Raunio syntyy konkreettisenä kappaleena siinä unohtumisessa, joka alkaa rakennuksen hylkäämisestä tai tuhoutumisesta⁷. Toisaalta raunio syntyy siinä lyhytkestoisessa hetkessä, jossa tiedostava katse ensi kertaa kajoaa luonnon tai ihmisen runtelemaan, hylättyyn kohteeseen. Italialainen restauroinnin ja taidehistorian teoreetikko Cesare Brandi on todennut restauroinnin olevan ”metodologinen hetki, jossa taideteos tunnustetaan sen kaksijakoisessa historiallisessa ja esteettisessä olemuksessaan”⁸. Brandin

restaurointia kuvaava ajatus tavoittaa osuvasti myös raunion synnyn kulttuurisena rakennelmana, joka liukuu aineellisesta olomuodosta kokemukselliseen ulottuvuuteen.

Tätä ajatusta mukailleen Oradour-sur-Glannen raunion synty voidaan sijoittaa kahteen hetkeen: joko Adolf Diekmannin johtamaan kylän tuhoamiseen tai de Gaullen päätökseen jättää raunioitunut kylä muistomerkeksi. Sadoista tuhansista toisen maailmansodan jälkeensä jättämistä rauniokylistä se on yksi ainoista, joita ei jälleenrakennettu. Oradour-sur-Glance sai järkyttävän tehtävän päätyä synkän ajanjakson konkreettiseksi todistuskappaleeksi, unohdusta ehkäiseväksi muistoksi.

Rauniot eivät ole vain kiveä ja laastia vaan myös aikakautensa arvomaailmojen kuvastimia. 1700-luvun lopulla, kun vallankumouksen terrori hävitti Ranskan monumentteja kollektiivisen muistin merkityksistä riisuiksi raunioiksi, taidehistoria ja muinaistiede rakensivat Välimeren itäosista löydetuille antiikin raunioille uusia merkityskerrostumia. Antikvaariseen muinaistieteeseen sekoittui romantiikan ajan nostalginen suhde menneisyyden jäänteisiin.

Campanian rannikolla sijaitseva Paestumin raunio-kaupunki ja sen kolme doorilaista temppeleä tulivat eurooppalaisen yleisön tietoisuuteen 1700-luvulla. Johann Wolfgang von Goethe kuului niihin 1700-luvun lopun matkailijoihin, joille Paestumin rauniot avartuivat ihmeellisenä, vieraana maailmana:

”[E]nsimmäinen vaikutelma oli pelkästään hämmästyminen. Havaitsin olevani täysin vieraassa maailmassa [...] nämä kömpelöt, keilamaiset, tiuhaan ahdetut pylväsmassat näyttävät sietämättömiltä, jopa karmeilta. [...] arkkitehtuuripiirroksina ne näyttävät elegantimmilta kun taas perspektiiviltään kömpelömmiltä kuin ovat, ja vasta kun niiden ympärillä, niiden keskellä liikkuu – vasta silloin voi tuntoa, mihin niiden rakentaja tähtäsi, mikä niissä elää, mitä hän niiden sisimpään loi.”⁹

Paestum autioitui Rooman keisariajan lopulla ja oli puolitoista vuosituhatta hylättyä. Temppeleitä esittävästä kaiverroksista tuli 1700-luvun raunionostalgian ikoneja, jotka symboloivat aikalaisille menneisyyden ja nykyisyyden välistä katkosta ja etäisyyttä.¹⁰ Raunioiden esineellisyyden näkökulmasta ne piirtyivät satojen kaivertajien kuparilevyille yhtenä satunnaisesti valittuna hetkenä niiden vuosituhansia kestävässä katoavaisuudessa. Pitkä unohdus oli luonut otollisen hetken muistamiselle, historiallis-esteettisen raunion synnylle. Sieltä täältä putoilleet arkkitraavit, ajan syövyttämät pylväät ja elottomaan kiveen puretunut kasvillisuus olivat muovanneet temppelet merkityksistä tyhjiksi jäänteiksi, joihin kollektiivinen muisti saattoi rakentaa uusia kerrostumia. Paestumin rauniot syntyivät unohdettuina ja muistettuina, kaiverrosten kuvastoina, kun vierastavat katseet vähitellen tottuivat arkaaisen Kreikan arkkitehtuurin groteskiin muotokieleeseen.

Raunion tapahtuma

Aikaulottuvuudesta irrotetun raunion kuvittelemisen on mahdotonta, sillä jo pelkästään aineellisuudessaan raunio on ajan luomus. Eräissä mielessä se ei ole esine vaan esineen katoamiseen johtava *tapahtuma*. Ajatus esineen ja tapahtuman ontologisesta vastaavuudesta on peräisin filosofi A. N. Whiteheadilta, joka pohti teoksessaan *The Concept of Nature* (1920) esineiden ulottuvuutta tapahtumana¹¹. Whitehead käytti esimerkkinään Lontoossa sijaitsevaa egyptiläistä obeliskia, *Kleopatran neulaa*. Hän pohti, miten monumentin vähittäinen eroosio ja sen kaksi kertaa tapahtunut siirto, viimeisin Aleksandriasta Lontoon vuonna 1878, teki obeliskista ennemminkin aineellisuudesta koostuvan ajallisen prosessin – tapahtuman.¹² Myös arkeologi Gavin Lucas on esineellisyyden ontologiaa pohtiessaan päätenyt pitämään esineitä tapahtumina. Kivinen työkalu saattaa säilyä vuosimiljoonia miltei muuttumattomana, mutta juomalasin, karamellin tai pilven kohdalla esineen tapahtumaluonne ilmenee havainnollisemmin.¹³

Raunion tapahtumallisuus ilmenee jo sen konkreettisesti olomuodossa. Sen esineellisyys piirtyy petollisesti staattisena hetkenä katseeseen, kaiverrokseen tai valokuvaan luoden illuusion pysyvyydestä. Kuitenkin raunio on kuin termodynamiikan toinen pääsääntö, järjestyksen jatkuvaa paluuta kohti luonnontilaa – ihmisen luoman järjestyksen katoavaisuutta. Siinä mielessä raunio ei ole esine vaan aineen liikkeestä koostuva tapahtuma, joka on ihmissilmälle liian hidas havaittavaksi lukuun ottamatta satunnaisia putoilevia tiiliä tai pommitusten hetkellistä tuhoa.

Tapahtuman ulottuvuus sisältyy myös raunioihin vaikuttaviin ulkoisiin voimiin. Kiinnostavimmillaan raunioiden syntyyn ja tuhoon heijastuvat ideologiset ja poliittiset tapahtumat nousevat esiin, kun rauniot palautetaan tietoista tuhoamista edeltävään vaiheeseen. St. Denis’n tuomiokirkko restauroitiin takaisin vallankumousta edeltäneeseen asuun pian sen jälkeen, kun Schlegel oli kirjoittanut tämän esseen alussa kuvaillun päiväkirjamerkinsä. Kirkon sisustus ja kuninkaiden haudat palautettiin ennalleen 1810-luvulta alkaen, suurimmilta osin Eugène-Emmanuel Viollet-le-Ducin johtamassa restauroinnissa 1840–70-luvuilla.

St. Denis’n rauniosta ei ole jäljellä mitään. Nähtävillä on vain 1800-luvun lähes täydellinen jäljitelmä rauniota edeltävästä tilanteesta. Kirkkorakennus kuvastaa unohduksen ja muistin kietoutumista raunion ideaan. 1790-luvun kuvainriiston tarkoituksena oli pyyhkiä pois kollektiiviseen muistiin kiinnittyvät merkit. Tuloksena oli raunio, joka pian haluttiin pyyhkiä unohduksiin rekonstruoidulla, luomalla materiaallinen valemuisto.

Viollet-le-Ducin aikalainen John Ruskin hyökkäsi voimakkaasti ranskalaista restaurointi-ideologiaa vastaan teoksessaan *The Seven Lamps of Architecture* (1849). Sen kuudennessa luvussa ”The Lamp of Memory” Ruskin tuo runollisesti esiin, miten rakennuksia ja raunioita tulisi kunnioittaa oman aikansa ja elinkaarensa ehdoilla. Ruskinille raunio tai rakennus itsessään oli muistia, ta-

pahtuma, jolta ei saanut riistää sen autenttista ja arvokasta, vääjäämätöntä loppua:

”Tarkkailkaa vanhaa rakennusta huolestunein silmin; suojelkaa sitä parhain mahdollisin keinoin tinkimättä pienimistäkään rappion merkeistä. [...] Sitokaa ankkurein sen irtoavia osia, tukekaa kallistumia puupalkein, [...] Viime hetken on tultava joskus, mutta antakaa sen saapua tiedostetusti ja avoimesti, älkää riistäkö vanhan rakennuksen muistoa väärennöksin ja sitä häpäisevin kopioin.”¹⁴

Raunion tuho

Maaliskuussa 2015 Isis tuhosi puskutraktoreilla ja räjäyttämällä Nimrudin rauniokaupunkia, kuvia ja patsaita. Kuvainriiston tarkoituksena on lakaista unohduksiin muinaismuistoja, joiden synty alkoi myöhäisantiikin aikana, kun kaupungit autioituivat. Ne kohosivat uudelleen muistetuiksi eurooppalaisten arkeologien saapuessa Lähi-itään 1800-luvulla.

Syyrian raunioiden tuhoutumisen tapa on poikkeuksellinen, sillä nykyisen tuhoamisen tarkoituksena on pyyhkiä kohteensa unohduksiin. Silti Nimrud ja muut Isisin hampaisiin joutuneet rauniokohteet nousevat juuri nyt ensi kertaa suuren yleisön tietoisuuteen. Useimmin raunioiden tuho on kuitenkin alkanut toisesta ääripäästä, raunion kohottamisesta kollektiivisen muistin välikappaleeksi, sen katoavaisuuden vastaisesta taistelusta.

Turun lähistöllä sijaitseva Kuusiston piispanlinna jyrättiin maan tasalle Kustaa Vaasan vuonna 1528 antamalla määräyksellä. Lähialueiden asukkaat käyttivät linnan kiviä ja tiiliä rakennushankkeissaan, ja vuosisatojen kuluessa maamerkki metsittyi, peittyi humuksella ja unohtui. 1800-luvulla kiinnostus raunioita pilkisteleeseen metsäkumpareeseen heräsi.¹⁵ Vuonna 1877 muinaistieteilijä ja historiantutkija Reinhold Hausen aloitti niemellä kaivaukset, ja kahdessa vuodessa rauniot kaivettiin esiin metrien maakerrosten alta¹⁶.

Kuusiston linnan raunioiden esiin kaivaminen oli osa kansallisen muistin rakentamista, johon suomalaiset historiantutkijat ja muinaistieteilijät tarttuivat heräävän kansallistunteen innoittamina. Maamassojen vuosisatoja suojaamat keskiaikaiset muurit joutuivat kaivausten seurauksena yhtäkkiä alttiiksi vedelle, pakkaselle, auringonvalolle ja kasvillisuudelle. Nopeasti rapautuvaa linnanrauniota jouduttiin jo 1800-luvun loppuvuosina korjaamaan rankalla kädellä. 140 vuotta myöhemmin autenttisen illuusion herättävä raunio on monilta osin modernin restauroinnin ja paikkailun tulos.¹⁷ Unohdetun nostaminen näkyville, kansallisen muistin rakennusaineeksi, käynnisti raunion autenttisuuden vääjäämättömän katoamisen.

Saksalainen historioitsija Gustav Droysen jakoi teoksessaan *Grundriss der Historik* (1868) menneisyyden jäänteet kolmeen luokkaan: jäänteisiin, lähteisiin ja monumentteihin (*Überreste, Quellen, Denkmäler*)¹⁸. Jäänteet olivat jotain kaukaa menneisyydestä sellaisenaan säilynyttä, lähteet menneisyydessä tietoisesti laadittuja to-

distusaineistoja, ja monumentit sisälsivät sekä tietoisien että tiedostamattoman säily(tä)misen ominaisuuksia. Rauniot ovat kuviteltavissa mihin hyvänsä näistä kolmesta kategoriasta tai voivat olla useassa niistä yhtäaikaisesti.

Raunion aineellinen muisti herää henkiin vasta sen tulkitsijassa: vaalijassa tai tuhoajassa. Ensimmäiset tutkijat, jotka 1800-luvulla saapuivat Levantin ja Syyrian nyt lööpeissä pyöriviin rauniokaupunkeihin, olivat eurooppalaisia. Länsimaailman kauhistuneissa reaktioissa, niin oikeutettuja kuin ne ovatkin, piiryy esiin ajatus kulttuuriperinnöstä ihmiskunnan yhteisenä omaisuutena, jonka olemassaolon oikeutus ylittää kaikki muut ideologiset rauniosuhteet. Vaikka ajattelemme, että länsimaisen kulttuuripiirin antikvaaristen ja nostalgisten rauniomerkitysten tulisi säteillä universaaleina kaikkialle maailmaan, miltei huomaamatta kylvämme omien (*sic*) raunioidemme tuhoa. Samalla luomme tulevaisuutemme raunioita – onnellisen tietämättöminä siitä, herkistyykö kukaan koskaan muistamaan niitä.

Viitteet

- 1 Clay 2012, 525.
- 2 Mercier 1862, 364. Patsaat on sittemmin restauroitu takaisin paikalteen, ja niiden päät löytyivät vuonna 1977 rakennustöiden yhteydessä maakuoppaan haudattuina. Notre-Damen restauroinnista vastannut Eugène-Emmanuel Viollet-le-Duc oli 1800-luvun puolivälissä teettänyt kadonneiden tilalle uudet päät (Erlande-Brandenburg 1977).
- 3 Nivala 2015, 101.
- 4 Simmel 1958.
- 5 Sama.
- 6 Lind 2008.
- 7 Sama.
- 8 Brandi 1972, 82.
- 9 Goethe 1999, 207.
- 10 Tunturi 2013.
- 11 Whitehead 1920, 143–163. Whitehead esitti käsitteen ’tapahtuma’ kolmena englanninkielisenä käsitteenä (*occurrence, happening, event*), joista hän päätyi käyttämään viimeisintä, sillä se oli sanana lyhyin. Whitehead 1920, 165. Tapahtuman kohoamista muotikäsitteeksi on sittemmin siivittänyt etenkin 1900-luvun ranskalainen (historian)filosofia, toisaalta annalistinen *l’histoire événementielle* sekä toisaalta 1900-luvun jälkipuoliskon filosofia, etenkin Jacques Derridan ajattelu.
- 12 Sama, 165–172.
- 13 Lucas 2012, 184–188; Lucas 2010; Davidson 1969.
- 14 Ruskin 1849, 167–187; erit. 186. Suom. PS.
- 15 Topelius 1845, 100–101. Adolf Lindmanin almanakat 1861, Turun kaupunginkirjaston vanha kokoelma.
- 16 Hausen 1881–1883.
- 17 Mentu 2009.
- 18 Droysen 1868, 14.

Kirjallisuus

- Brandi, Cesare, *Teoria del Restauro*. Edizioni di storia e letteratura, Roma 1963.
- Clay, Richard, Smells and Touch: Iconoclasm in Paris during the French Revolution. *Journal for Eighteenth-Century Studies*. Vol. 35, No. 4, 2012, 521–533.
- Davidson, Donald, The Individuation of Events. Teoksessa *Essays in Honor of Carl G. Hempel*. Toim. N. Rescher. Reidel, Dordrecht 1969, 216–234.

- Droysen, Johann Gustav, *Grundriss der Historik*. Veit & Comp, Leipzig 1868.
- Erlande-Brandenburg, Alain, *Les sculptures de Notre-Dame de Paris récemment découvertes*. Réunion des musées nationaux, Paris 1977.
- Goethe, Johann Wolfgang, *Italian matka päiväkirjoineen*. (Italienische Reise, 1786–1788/1816). Suom. Sinikka Kallio. Taide, Helsinki 1999.
- Hausen, Reinhold, *Kustö ruiner*. Helsingfors universitet, Helsingfors 1881–1883.
- Lind, Tuija, *Rauniot ja restaurointi. Kestävyys, kauneus, kertovuus*. Lis. Teknillinen korkeakoulu, Espoo 2008.
- Lucas, Gavin, Time and the Archaeological Archive. *Rethinking History*. Vol. 14, No. 3, 2010, 343–359.
- Lucas, Gavin, *Understanding the Archaeological Record*. Cambridge University Press, Cambridge 2012.
- Mercier, Sébastien, *Paris pendant la révolution ou le nouveau Paris II*. Poulet-Malassis, Paris 1862.
- Mentu, Sakari, Konservointi, tutkimus ja suojelu. Rauniorestauroinnin rooleja. Teoksessa *Ikuinen raunio*. Toim. Timo Muhonen & Johanna Lehto-Vahtera. Aboa vetus & Ars nova, Turku 2009, 8–19.
- Nivala, Asko, Tulevaisuuden raunioilla. Nostalgia saksalaisessa varhaisromantiikassa. Teoksessa *Kaipava moderni. Nostalgian ja utopian kohtaamisia Euroopassa 1600-luvulta 2000-luvulle*. Toim. Pertti Grönholm & Heli Paalumäki. Turun historiallinen yhdistys, Turku 2015, 69–106.
- Ruskin, John, *The Seven Lamps of Architecture*. Wiley, New York 1849.
- Simmel, Georg, The Ruin (Die Ruine, 1911). *The Hudson Review*. Käänt. Rudolph H. Weingartner. Vol. 11, No. 3, 1958, 379–385.
- Topelius, Zachris, *Finland framstäldt i teckningar*. Gröndahl, Helsingfors 1845.
- Tunturi, Janne, “Mitä nuo ovat?”. Etäisyyden metafora Paestumin temppelien kuvauksissa 1750–1820. Teoksessa *Relatiivisuuden ylistys. Kirjoituksia tieteen ja tieteiden historiasta*. Toim. Leila Koivunen & Janne Tunturi. Turun yliopisto, Turku 2013.
- Whitehead, Alfred North, *The Concept of Nature. Turner Lectures Delivered in Trinity College November 1919*. Cambridge University Press, Cambridge 1920.